

Una din zonele etnografice care a păstrat cel mai bine tradiția străveche, o constituie aceea formată din așezările românești de pe Crișul Negru.

De-a lungul veacurilor destinul lor s-a împletit, acest ținut fiind menționat în documente încă din secolul al XII-lea ca feudă a Episcopiei catolice de la Oradea.

Terenul agricol, redus ca întindere, este aninat pe versanții văilor sau pe platforme înalte, agricultura practicându-se pînă la altitudinea de 800—1 000 m. Datorită condițiilor geografice și climatice, mai aspre în așezările submontane, precum și datorită terenului fertil redus, agricultura constituia o îndelungată anevoioasă, care, în bazinul Crișului Negru, nici nu putea asigura existența populației, determinînd în mod imperios apariția altor ocupații anexe și secundare. Așa s-ar explica de ce pămîntul și uneltele agricole erau considerate încă din timpuri îndepărtate ca lucruri neprețuite, iar fertilitatea și rolu pămîntului erau determinate, în credința de odinioară a localnicilor, de puteri supranaturale, care trebuiau invocate și respectate prin rituri și practici străvechi. Astfel se nasc obiceiurile agrare, care capătă valoare de document, prin tradiție.

Luînd contact cu oamenii și locurile Bihorului, rămîi impresionat de abundența, pitorescul și varietatea acestor obiceiuri, de păstrarea unui bogat fond tradițional, pe care se grefează manifestările noce ogindesc evoluția continuă în timp a vieții lor materiale și culturale.

Obiceiurile și practicile agrare întîlnite în bazinul Crișului Negru se pot grupa în trei categorii

— obiceiuri legate de etapele diferite ale cultivării pămîntului;

— obiceiuri integrate ritualurilor specifice etapelor mari din viața omului (nașterea, căsătoria și moartea);

— obiceiuri agrare legate de anumite sărbători ale anului, practicate în scopul îmblînzirii și invocării duhurilor binevoitoare, care „să sporească rodul și mana pămîntului”. Cele mai vechi și originale obiceiuri s-au născut o dată cu procesul de cultivare a pămîntului.

Pregătirea aratului constituia o sărbătoare unanimă a satului. În prima zi se ara în straie noi (lucrate de către gospodinele harnice, în iarna ce abia trecuse), purtînd busuioc și odolean uscat lă plărie, pentru îndepărtarea duhurilor răuvoitoare, care, spun versurile poetului anonim, se lamentează de pierderea puterii, datorită acestor plante :

„Busuioc, odolean și leuștean,

Astea de n-ar fi pe coastă

Atunci ar fi lumea noastră”.

Vitele se trec peste un „lanț încopciat” — ca să fie la fel de încleștată gura lupilor și urșilor care ar da tircoale satului, iar între coarne li se leagă năframă, în care se înnoadă trei boabe de grîu cinci fire de odolean, trei mlădițe de leuștean și șapte rămurele de rostopască, pentru îndepărtare „strîjilor” (duhurilor) care ar voi să ia mana pămîntului. Se remarcă numărul fără soț, întîlnit adesea în practicile străvechi ale localnicilor, fiind considerat ca element fatidic.

Terminarea aratului constituia un nou prilej de manifestare a obiceiurilor tradiționale. Cel care încheiat aratul, primul, este purtat de-a lungul satului, în triumf, pe teleguța de la plug, fiind stropit cu apă neîncepută și luată în zori, ca : „tăriile aerului să se deschidă, să ude și să pregătească patul rodului” — ne spune informatorul Mihai Gligor, din Budureasa. Aria largă de circulație a acestui obicei ne-o indică însăși existența lui și în nordul și centrul Transilvaniei, unde se face așa-numitul „goțoi”

Sămînțele se pregăteau cu mult înaintea semănatului. Un obicei cerea ca sămînța de cinap să fie păstrată într-un „birdac” nou (vas mare, din lut), în care s-a pus un ou roșu, „împistrit” (îrcondeiat). După semănat, oul acesta, sau numai apa în care a fost introdus sînt considerate ca elemente curative în tratarea reumatismului.

În sămînța de grîu se punea tîmle, busuioc și un cui — ca holda să nu aibă tăciune. „Grîul sfînt și cînd îl vîntură în mînă, la semănat, bărbatul trebuie să fie curat la suflet și trup” — ne mărturisește informatorul Sala Ioan din Ferice, indicînd interdicțiile necesare în timpul semănatului și a cărei încălcare ar fi atras seceta și rugina asupra holdelor.

Tradiția se face simțită mai puternic, însă, în ritualul străvechi al invocării ploii. Un obicei practicat și azi frecvent, îl constituie paparuda, numită în Bihor „băbăruga”, în sudul zonei și „dodoloaie” în așezările din nord-estul depresiunii Beiușului.

În timpul secetei, se alegea un băiat „curat”, care avea părinți (acest lucru constituind o condiție imperioasă în cadrul multor obiceiuri populare) și care n-a depășit vîrsta de 18 ani, pentru a fi în brăcăt dodoloaie. Uneori, acest rol revenea unei fete sub 12 ani. Dodoloaia avea un alai format din șaptesau treisprezece tineri, băieți și fete, care o și îmbrăcau la rîu, cu crengi de arîn sau nuc. Dodoloaia străbătea satul jucînd, în timp ce alaiul cînta iar oamenii o udau din belșug, răsplatînd-o cu bani alimente. Alaiul cînta :

„Ploaie, doamne, ploaie,

După dodoloaie.

Dă, doamne, o ploaie curată,
Fără nici o piatră,
Ca prin sită strecurată”.

Desigur, de la sat la sat, circulă diferite variante ale acestui cîntec, melopee trăgănată, cu rezonanță arhaică. Cea mai frumoasă invocație, cu subtile accente umoristice este însă cea întâlnită în satele Ferice, Săud și Buntești, pe care o cităm integral :

„Ploaie, doamne, ploaie, După dodoloaie, Cîmpurile moaie. Numai piatra să nu pice Holdele să nu se sece. Ploaie, doamne, ploaie, Să curgă șiroaie. Unde-i vaea sacă, Umple-o, doamne, odată.	Ploaie, doamne, ploaie, O ulcică plină, dă-ne și fărină. O olcuță unsă, dă-ne doamne, clișă. Bumbule d-argint, Varsă-l pe pămînt. Măriuță, ruță, Dă, doamne, ploită. O ploaie curată, Să nu curgă piatră”.
--	--

Un alt obicei legat de invocarea ploii era acela al „seceratului apei”. De astă dată, ploaia bine-făcătoare era cerută de către o femeie însărcinată în luna oară. Cu o seceră în mînă, ea intra în apă, unde simula seceratul de trei, cinci sau șapte ori, spunînd „tai căldura, să vie ploaia”. Iată că nu numai copilul ci și viitoarea mamă, care-l poartă, este menită să înduplece natura. Acest obicei, tratat cu gravitatea unui adevărat ritual, izvorit din tradiție multimilenară se întâlnește la fel și în alte zone ale țării. În Moldova există în invocarea ploii și certe implicații satirice. Astfel, pentru dezlegarea norilor se îngroapă în albia riului melesteul unei femei guralive — „apa să se reverse șuvoi, ca vorbele femeii”.

În sfîrșit, un alt procedeu de invocare îl constituie îngropatul clopotului din sat, în albia riului sau a unui izvor.

Pentru încetarea ploii și pentru a nu cădea „piatra”, femeile înfigeau toporul în prag. De asemenea, se hotăra în sat să se țină o zi din săptămîină, nelucrîndu-se, pentru holde.

Terminarea seceratului constituia un alt prilej de reluare a obiceiurilor tradiționale. Din grîu se împletea o cunună pe care o purtau secerătoarele, cîntînd și străbătînd satul. Fetele se grăbeau să smulgă spice și boabe din cunună, pentru a le aduce noroc și belșug în viitorul lor cămin. Existența cununii la secerat, în toate zonele etnografice ale țării ne atestă însuși fenomenul de integrare a elementelor folclorului bihorean în marea unitate națională.

Marile etape ale vieții, nașterea, căsătoria sau moartea implică o gamă variată de obiceiuri, care vorbesc despre străvechea ocupație a localnicilor — agricultura. Legătura ancestrală dintre om și glie răzbate în orice împrejurare din viața poporului. „Nașterea este mai ușoară — ne spune informatoarea Boc Ana din Criștor — dacă te culci pe vatra goală, sau afară, în arie”. Copilul care moare nebotezat se dezleagă prin presărarea țărinei pe cap, iar un nou-născut bolnav se vindecă pe dată — în credința populară — dacă i se sprijină capul pe glie, sau dacă este trecut printre crengile unui pom roditor, îngemănat. O veche lege a pămîntului interzice înstrăinarea sau vînzarea de „moșie”, atunci cînd în casă există un copil mic ce n-a împlinit vîrsta de șase săptămîni. În această perioadă, din această casă nu se dă nici foc, nici apă, „căci ele sînt sfînte și numai ele pot da viață și putere copilului”¹.

Căsătoria implică în sine și un cert ritual agrar. Chemătorii la nuntă poartă ca însemn, „șevul” (steagul), confecționat dintr-un lemn verde de salcie. Din mlădiță verde de răchită sau alun se confecționează și cununa miresei, simbolizînd viața, trînicia și fecunditatea.

După „învălirea miresei” (pieptănatul nevestesc), se săvîrșește după un ritual păgîn, „cununia la pom”. Mirii sînt conduși sub un pom roditor, „ca să rodească și ei ca pomul primăvara”². Tinerii se țin de aceeași creangă verde și viguroasă, ca simbol al comuniunii și armoniei în căsnicie. Același lucru îl înseamnă și jugul care se așază între ei. În unele sate, mireasa calcă pe brăzdarul plugului — „să fie în casă și cămin aducătoare de noroc, belșug, copii și bună înțelegere”. Iată așadar, împletirea ritualului nupțial cu acest străvechi obicei agrar, izvorit din practici agricole, multimilenare, ale localnicilor. Însăși „Nevesteasca”, această orație de nuntă de neîntrecută frumusețe, cîntată cu seriozitatea săvîrșirii unui ritual constituie o suită de întrebări și răspunsuri, născute din aceste practici. Iată doar cîteva din ele :

„Mirel de la masă dragă

Ce înflorește și nu rodește?”

— „Salcia”

„Ce glas îi mai mare

Glas de primăvară?”

— „Glasul teleguței de la plug”

¹ Informatorul Sala Ioan, Ferice.

² Idem.

„Ce umbră îi mai mare
Umbră cea din vale”

„Ce apă este mai mare
Peste toate apele?”

„Ce deal este mai mare
Peste munți și dealuri?”

— „Umbră stogului de grâu”

— „Roua în zori de zi”

— „Mușuroiul” etc.

În sfârșit, înmormintarea include unele obiceiuri strins legate de condiția de agricultori a localnicilor. „Dezlegarea mortului” se face presărindu-se țărână peste sicriu, iar în urma cortegiului funerar se trage brazdă cu plugul „ca să nu se întoarcă urma” și mortul să nu cheme după sine alți membri din familie.

Cele mai numeroase obiceiuri agrare sînt legate, însă, de sărbătorile tradiționale ale anului.

La Anul nou, se pune „calendarul din foi de ceapă”. Se despărțeau cele 12 „cămăși” (foi) ale cepei și se numeau pe luni: ianuarie, februarie, martie etc. În fiecare din ele se presară sare. A doua zi — coaja care era plină cu apă, prevestea ploii în luna respectivă. Foile uscate, cu sarea nedizolvată anunțau luni de secetă. Lucrările la cîmp se pregăteau și se săvîrșeau ținîndu-se seamă de aceste prevestiri.

Înșiși urările de Anul nou, cu plugușorul, constituie un obicei agrar.

Un vechi și interesant obicei, care amintește „Florăliile” antichității este acela al „strijilor”, la 1 și 25 martie. Fete și flăcăi, gătiți în port de sărbătoare și purtînd mănunchiuri de flori și busuioc împodobesc porțile cu crengi înmugurite. Seara, flăcăii ies din sat și grupați pe două dealuri, aprind ruguri înalte pe care le veghează, în timp ce peste sat se încrucișează „strijile”, satire ascuțite, care dezvăluie diferitele aspecte din sat, legate de munca cîmpului, în special. Iată, de pildă:

Primul fecior se lamentează: „— Vai de mine!”

Interlocutorul său întreabă: „— Ce-i cu tine?”

„— Mă mîncă o strigă”

„— Ce vrea de la tine?”

„— Să spun ce știu: cutare... ..

nu și-a pregătit plugul nici sămînța pentru acest an ci a dat-o în seama păsărilor cerului. Nevasta vecinului... n-a melitat cîneapă, din toamnă” etc.

Ironia și umorul sănătos popular se împletesc, demascînd lenea, prostia sau îngîmfarea. A doua zi, de dimineață, se înconjoară gospodăria, pomii, de cite trei ori, în zvon de clopote și afumîndu-se cu cîlți, pentru „a se curăți de iarnă”, „de striji” și „de boală”³.

La Florii și Rusalii, cununa din salcie verde sau grîu, pusă pe ciubărul cu apă sfințită la biserică, se crede a fi aducătoare de rod și belșug și de aceea se pune pe troița din țărînă, pentru paza holdelor.

De un interes deosebit este obiceiul „rîntuzitului” — la Sîntul Toader (prima sîmbătă din postul mare). În această zi se „rîntuzesc” (se tund între coarne) boii și se afumă cu pâr, ca să nu se îmbolnăvească. Fetele tinere puneau grîu, în talgere cu apă, așezate în fereastră, ca să încolțească. Grîul care încolțește în 30 de zile prevestește fetei respective căsătorie grabnică și noroc.

Obiceiul „armîndenilor” este tradițional în Bihor la Sf. Gheorghe. La porți se pune încă în ajunul sărbătorii, trunchi verde de fag (înalt de 3 m) care se ținea astfel trei zile. Acest lemn se păstra apoi, iar cu el se făcea focul pentru coptul primei plini din grîu nou. Feciorii „sîngeorgeau” fetele, udîndu-le, ca să fie norocoase.

Străvechiul obicei al sînzienelor (la 24 iunie), se pare că a fost conservat mai bine în această zonă de vest a țării. În ajun, se fac păpuși din flori de sînzienă și se așază la ștreășina casei, considerate fiind ca elemente fatidice. Aceași menire par să o aibă și cununițele de sînzienă care se făceau odinioară în Moldova sau nordul Transilvaniei, punîndu-se la colțurile casei, sau pe grajd. Acestea prevesteau nuntă, în anul respectiv, în gospodărie, dacă dimineața erau ude de rouă.

Odinioară, în Bihor, se pune păpușa de sînzienă pentru fiecare membru al familiei, nefiind uitați nici cei morți. Ele străjuiesc casa și o apără de ciură sau de orice altă molimă. Casa care nu are păpușa de sînzienă este amenințată, se crede, de nenorocire, la fel ca și căminul antic ce și-ar fi pierdut larii⁴.

Desigur, nu trebuie uitate ritualurile și practicile străvechi pentru luarea sau întoarcerea manei pămîntului, storcîndu-se roua de pe grîu, precum și alte obiceiuri legate de creșterea vitelor, apiculatură etc.

Cercetarea obiceiurilor agrare ne duce în mod firesc, la concluzia vastei arii de răspîndire a aceleiași motiv folcloric, remarcîndu-se totodată încadrarea zonei din vestul țării în unitatea folclorică a țării.

Studiul obiceiurilor agrare are ca scop, în sfârșit, aprofundarea cercetării culturii spirituale a poporului pe diferitele lui trepte de dezvoltare, precum și a nesecatului ei filon etnogenetic.

³ Idem.

⁴ În gospodăria bihoreană se întîlneau, ca și în celelalte zone ale țării, și alte elemente fatidice: crucea de ceară de pe mesteșgeriță, cununa de busuioc de la Anul nou, un stîlp cioplit cu simbolul șarpelui sau al calului, menite să vegheze liniștea casei.